

HAGYOMÁNY

Jászárokszállás és a Csörsz árok¹

Árokszálláson mindig azt az árkot tekintjük és nevezzük Csörsz árkának, amely végighúzódik településünkön és annak határán, függetlenül attól, hogy Csörsz árok máshol is van. A monda alapján sokan úgy vélekednek, hogy az egyik árok két végpontján van Árokszállás valamint Ároktő. Egy másik árok Gödöllőtől vezet a Jászágón keresztül a Tiszáig. Az biztos, hogy Árokszállás (Erdőárka, Csörszárka, Erdőmelléki szállás, Áruk melléki szállás, Nagyárok stb.) elválaszthatatlanul kapcsolódik a Csörsz árkához.

Ez az árok – úgy tűnik – része egy árokrendszernek, melynek teljes hosszát mintegy 1600 kilométerre becsülik. Az árokrendszer az egész Kárpát-medencét behálózza, és több vonulata is van. Általában három fővonulatot szoktak említeni, az északit, amelynek része a mi Csörsz árunk, majd ettől délebbre a Kisárok vonulata, és délen húzódik a harmadik fő vonulat. Ennél azonban lényegesen boyolultabb az árokrendszer, mert a fő vonulatokból mellékágak indulnak különböző irányba. Mégis, erős leegyszerűsítésnek tűnik ez a hármas besorolás, mert még nem történt meg a teljes árokrendszer feltérképezése. Nézzük, mit mondanak erről a források!

Pesty Frigyes Helynévtárában írja Árokszállásról: „A város határában van [...] a Csörsz árok egy 2–3 öl szélességű és némely helyen 3 öl magasságú árok mely Borsod megyei Ároktő helységénél a Tisza partján kezdődvén végig jön Heves megyén a Jászágóra Árokszállás várossa közepén és határán Csány alatt végződik. – Ennek eredetéről ásatásáról hiteles irat nincs, hanem hagyomány szerint Csörsz (Eörs) vezír ásatta volna, mint mai elnevezése is mutatja. A hagyomány szerint Csány (Chan)on öletett volna meg az ásató vezír, innen vette volna Csány nevezetét.” „A Kis árok mely a Nagykunságban eredvén a Jászágón keresztül jöven, Árokszállás határát választja el Berénytől és szinte Csány körül végződik, ennek eredetéről semmit sem tudni, hanem véleményem szerint a két árok köze Eörs vezír birtoka lévén, határait ezekkel kerítette, ezt pedig onnan magyarázom hogy a Kis Árok is Tisza Eörs táján kezdődik és Csányig terjed – a Csörsz (sic!) árok is Tisza Eörsel átellenes Ároktőtől kezdve szinte Tarna-Eörs mellett Csánynál végződik.”²

Palugyay Imre a Jász-Kún Kerületek, Külső Szolnok Vármegye leírásából idézek: „A jászföldet még két nevezetes árok: a Csörsz-árka és Kis-Árok hasítgatják keresztül, melyek hihetőleg az avarok sánczolásai valának; az első Borsod vármegyében kebelezett Ároktő helységnél kezdődve Heves vármegyén át Füzes-Abony, Dormánd, Erdő-telek, Kál, Atány, Bód, Zsadány s Árokszállás határain keresztül Heves vármegyei Csány helységig vonúl el, hol mint a néprege hiszi, magyar ősvézér Kund fia, Csörsz Chánnak, sírja létezik.” Árokszállás „Nevét »Csörsz árka«-nak nevezett azon ároktól, mely a városon már betemetve keresztül vezet, kölcsönözte.”³

Clementis Móric jász térképén 1855-ben feltüntette a Csörsz árkat. Ahol az árok Árokszállástól nyugatra másodszer keresztezte a Tekerő patakot, ott egy nagy köhid volt, és innen tovább, az árok töltésén halad az Árokszállástól Csány felé vezető pesti út. Árkunkat Horváth Péter a következőképpen írta le 1801-ben: Ároktő-Füzesabony-Dormánd-Erdőtelek-Kál-Atány-Bod-Zsadány, majd Árokszálláson át Csánynak, ahol abban a halomban vesznek el nyomai, amelyet a monda szerint Csörsz khagán hanyagott.⁴

¹ Részlet a szerző hosszabb tanulmányából. (Szerk.)

² Pesty Frigyes Helynévtárából I. Jászkunság. Katona József Megyei Könyvtár és a Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár. Kecskemét-Szolnok 1978.

³ Palugyay Imre: Jász-Kún Kerületek. Heckenast Gusztáv. Pest 1854. 63–64. old.

⁴ Horváth Péter: Értekezés a kúnoknak, és jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotokról, Pest 1823.

A Jászság két legnagyobb élővize a Zagyva és a Tarna. A Tarna *Fodor Ferenc* szerint⁵ eredetileg Tarnabodnál keresztelte a Csörsz árkát. Miután Zsadány megépítette a „vidék gátját”, részben a Csörsz árokba terelte a Tarnát, s a Benéig ebben futott a Csörsz-Tarna torkolatáig. Egy nagy mocsár volt az egész terület Zsadánytól Dósaig. Az ún. Kisárok vonulata Ágó-Dósa–Apáti irányban húzódott. Ez az árok Pesttől északra a Dunánál kezdődik, majd Gödöllőn, Turán, Jászfényszarun, Jászdózsán és Jászapátin át Heves megyébe nyúlik. A Nagyárok határrészünk – szerintem – a Kisárok párjaként kapta nevét. Ne felejtszünk el a másik, a Nagyárokotól keletre fekvő határrészünkről, Gyarokpartról sem, amely, mint földrajzi név szintén összefügghet az árokrendszerrel.

Az árok maradványai hosszú időn keresztül jól láthatóak voltak, azonban a XIX. században az ipari méretekben megindult talajrendezések és folyószabályozások nyomán mára csak kis szakaszok ismerhetők fel. A nyomvonalak kikerülték a laza, homokos talajú területeket (ilyen helyeken ugyanis hamar betemetődhetek volna), ahol pedig vizes, ingoványos területre futottak, ott építéstükkor a maitól valószínűleg eltérőek voltak a talaj- és terepviszonyok. Nekünk, árokszállásainak szerencsénk van, mert még ma is láthatók a Csörsz árka egyes szakaszai, sőt olyan helyell is dicsekedhetünk (dicsekedhetnénk!), ahol teljes épségben megmaradt a Csörszárók egyik vonulata.

Az árok és Jászárokszállás nevének összefonódását mutatják földrajzi neveink is. „*Csörszárók dülő: A Csányi út mellett fekszik. Nevét az árokról kapta. 1808: Tsörszárók. Kiváló mezősegi vályogtalaja van. Itt voltak a Szabó tanyák.*”⁶ A Csörszárók dülő másik neve Nagyárok dülő,⁷ mivel Árokszálláson a Csörszárók és a Nagyárok egymás szinonimái. Nagyároknak ugyanakkor egy egész határrészt is nevezünk, ahol nagyon sok árokszálási tanyágazda élt, általában népes családjával. A Csörszárók dülő és a Külső-Csongorád dülő határán a Csörsz árka medrében folyik egy szakaszon a Szarvagy patak. A kartográfiai Vállalat 1990-ben kiadott térképén egész hosszan jelölik a Csörsz árkát a Szarvagy pataktól keletre a Szárki dülőben. A térkép a Csörsz árok dülőben a Szarvagy patak és a Tósor dülő között szintén jelöli az árok egy megmaradt szakaszát. Az egykori árok töltésén halad továbbá pár száz métert az Ágói út, ahogy Árokszálláson átjövünk a vasúti átjárón, a Nagyárki vagy más néven Csányi földút előtt.

Fodor Ferenc azt írja, hogy a Gyöngyös patak (más néven Gyöngyösi nagypatak) Árokszállás és Visznek közötti patakmedre Magyarország legrégebb élővíz csatornája. Korát 1500 évre becsüli. Patakunknak ez a szakasza ugyanis megegyezik a Csörsz árka egykori szakaszával, ugyanis a patak a Csörsz árka medrében folyik a két település között. Fodor megjegyzi, hogy az egyébként máshol kanyargó Gyöngyös, feltűnően egyenes mederben folyik a Csörsz árokban. A Gyöngyös patak Árokszállás délkeleti sarkánál elhagyja természetes medrét, mert elkapja a Csörsz árka, kelet felé vezet, úgy, hogy abból csak Visznek keleti oldalán tud kitörni. A patak ezen a szakaszon a déli partot alámossa, mert délnek kellene tartania, de a Csörsz árok miatt nem tudja természetes irányát tartani. A viszneki vízimalom gátja alatt szintén az árok közel eredeti méretei láthatók: három méter mély és hét méter széles. Fodor hozzáteszi, hogy eredetileg három méternél mélyebb lehetett az árok. A patak Visznek keleti végénél derékszögű kanyarodással tör ki az árokból és hirtelen délnek veszi folyásirányát.⁸

Ígaza van Fodor Ferencnek abban is, hogy ugyan sokféle van Csörsz árok a Kárpát-medencében, de az talán sehol sem jutott olyan közel a nép lelkéhez, mint a Jászság nagy történelmi öntudatú népénél. Csörsz mondáink többsége szerint az Ároktőnél kezdődő árok a csányi határban, egy dombban végződik. A csányi és nagyárki öregek még pontosan tudták az azóta eltűnt, vélhetően mesterséges dombnak a helyét. A közelmúltban abban a szerencsében volt részem, hogy Balázs László, Csány község jegyzője megmutatta a Csány és Atkár közötti út jobb oldalától keletre lévő egykori domb helyét.

Mit hagyományoztak ránk a mondák?

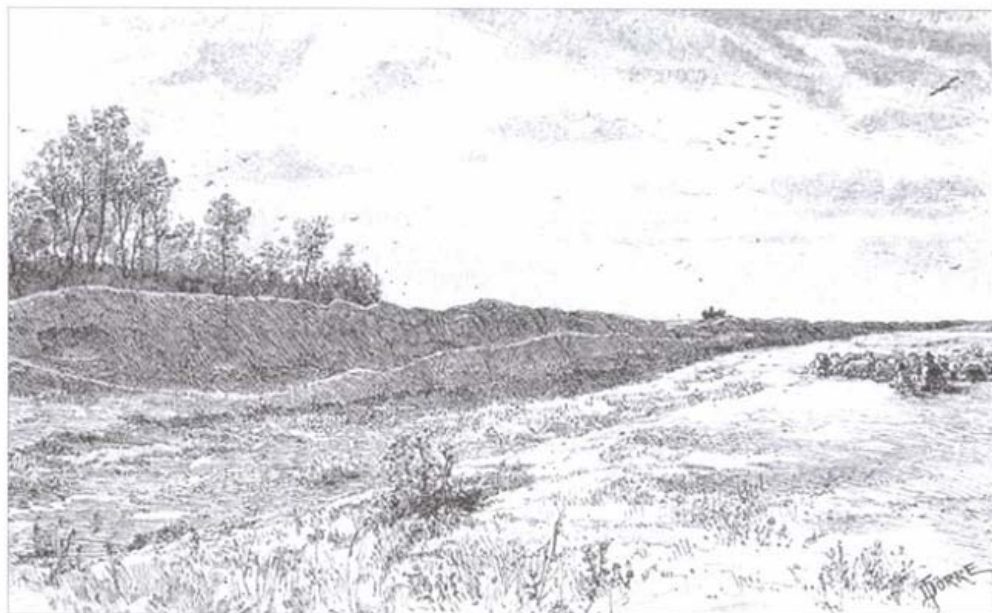
Az árok rejtélye régtől foglalkoztatta a térség lakosságát, számos monda is keletkezett a Csörsz árka születéséről. A főleg a elterjedt magyar népmonda a és egy Rád nevű királyhoz köti az árok építését, nevét pedig *Csörsz avar király* nevéhez, akit a hajózható csatornának épülő árok mellett sújtott halálra a villám, mások szerint az ároképítők bosszúja okozta halálát. Egy változat szerint Csörsz királyfi menyasszonya csak vízi úton volt hajlandó vőlegényéhez utazni, s ezért kellett az árkot kiásni. A legtöbb

⁵ *Fodor Ferenc: A Jászság életrajza.* Bp. 1942. 32–33. old.

⁶ *André Erzsébet: Jászárokszállás nagyközség határának és belterületének földrajzi nevei.* Szakdolgozat, Jászberény 1973.

⁷ *Farkas Ferenc: Szolnok megye földrajzi nevei I. Tanítóképző Főiskola. Jászberény 1986. 27. old.*

⁸ *Fodor Ferenc i.m. 46–47. old.*

Csörsz-árka Dörre Tivadartól (In: Arcanum, OMM)

Csörsz monda azonban Csörsz és Délibáb beteljesületlen szerelméről szól, és nem az ara, hanem annak apja eszelte ki a teljesíthetetlen feltételt. Ez a ravasz király a mondákban általában Rád longobárd király, aki Csörsz, avar királyt hívta segítségül a németek elleni háborúba. A kérést Csörsz teljesítette, de az volt a kikötése, hogy győzelem esetén Rád lányát, Délibábot (vagy Delibábot, Deliblátot) feleségül kapja. Csörsz segítsége hatékony volt, de a ravasz és álnok Rád kifundálta, hogy csak vízi úton viheti el országába a királylányt. Csörsz mindenkit az árokásásra kényszerített, köztük egy Jákó nevű lantost is elhajtott a gyermekágyas felesége mellől. A kis Dósa immár felnőttként az árok partján rátalált ősz öreg apjára, Jákóra, és bosszúból csákányával agyonütötte az éppen arra lovagló Csörsz királyt. Egy másik változatban, melyet Tompa Mihály dolgozott fel, nem szerepel sem Jákó, sem Dósa, Csörsz pedig vilámcsapástól hal meg.

Csörsz és Délibáb szerelmét Kandra Kabos így idézte fel: „Azonban legszebb e síkságnak a nyári tengersé, a selyemfőnyel hullámzó délibáb, mely minden fényesebb napon el-elönti a rónaságot, mintha folyvást fenn akarná tartani egykori ősenek, a valaha itt hullámzott igazi tengernek az emlékezetét, vagy mintha igazat akarna adni a népregének, mely a délibábot tündérnek személyesíti, ki, mint csodaszép királyleány, jegyese volt az itt uralkodott Csörsz avar királynak. Ez az egybekelés előtt sírba szállt; de a tündér holta után sem szűnt meg őt szeretni. Szereti még ma is; de a sírját nem tudja; azt jár keresni e vidékre.”⁹

Ezt a szép regét így szólaltatja meg Tompa:

„Nézzétek Délibábot!
Verőfényes napon,
Meg-megjelen remegve
A sík határokon.
Az alföldnek vidékin
Tűnő szárnyon lebeg,

Csörsz nyughelyét keresve
És nem találva meg.
S kesergvén most is, a kit
Hajdan könyezve várt:
Elönti könnyözönnel
Körül a láthatárt.”¹⁰

Ez a népmonda a Csörsz-árok eredetéről már több száz évvel ezelőtt közszájon foroghatott, hiszen Székely István és Heltai Gáspár is ismerte. A monda rendkívül népszerű és elterjedt Árokszálláson. Aki itt született, az szinte az anyatejjel szívta magába a Csörsz árka történetét, akárcsak a Lehel kürtjét.

⁹ Kandra Kabos: Magyar mythologia. Eger 1897.

¹⁰ Tompa Mihály: Csörsz árka Válogatott művei. Szépirodalmi Kiadó. Budapest 1961.

Hogy ez mennyire igaz, tanúsítja a közelmúltban elhunyt Faragó Jánosné, Anci néni, Árokszállás néprajzgyűjtőjének munkája, melynek során számos, élő változatát örököltette meg a Csörsz árok mondájának. Ebből szemléltetésül bemutatok egy változatot, amit apósától, idősebb Faragó Jánostól hallott és jegyzett le 1948-ban.

„Valamikor régen ezen a vidéken két fejedelem élt. Csörsz és Rád volt a nevük. Rád fejedelmet egyszer megtámadta az ellenség. Segítségül hívta hát Csörszöt. Azt ígérte neki, hogy ha legyőzik az ellenséget, a zsákmányon megosztzkodnak. Csörsz részt is vett a csatában a maga vitézeivel. Sikeresen le is győzték az ellenséget, aki maradék csapatával futott, amerre látott. A győzelem után Rád osztozkodni akart, de Csörsz azt mondta, hogy ő a zsákmány fejében nem kér mást, csak Rád szép lányát, Délibábot. Rád ebbe csak úgy egyezett bele, ha Csörsz vízen viszi el menyasszonyát. Csörsz elfogadta a feltételt, így a zsákmány teljesen Rádé lett. Csörsz minden emberét annak a Nagy-árokknak az ásásához rendelte, amelyik összekötötte volna a Tiszát a Dunával, hogy a szépséges Délibábot, a menyasszonyát csakugyan vízen vigye haza. Mivel az ároknak szélesnek, mélynek, hosszúnak kellett lenni, Csörsz nemcsak a vitézeit, hanem minden épkezláb emberét kiharancsoltatta az árok ásásához. Nem volt kegyelem senkinek. Így Jákó nevű igrécét is elhurcolták a fegyveres vitézek, pedig a felesége éppen gyereket várt. Kegyetlenül elhurcolták mégis. Az idő telt, múlt, annyira, hogy Jákó fia, Dósa már felcseperedett. Többször kérdezette az anyját:

– Hát nekem nem vót apám?

– Dehogy nem vót, fiam. Vót bizony, de a kegyetlen Csörsz elhajtatta a nagy árok ásásához. Nézd a lantja azóta is itt van a szögön. A gazdája meg sehun sincs!

Dósa nézegette a lantot, majd később arra kérte az anyját, hogy vegye le neki a szögörl. Levette. Odaadta a fiának. Majd fonás közben egy nótát dudorászott, melyet Dósa fajnul kipengetett a lanton. Évek teltek, múltak. Dósa megerősödött. Mindég az járt a fejében, hogy de jó lenne, ha egyszer a tulajdon apját megláthatná, hogy milyen, miféle. Egyszer fel is kerekedett. Vállán tarisznya, kezében az apja lantja, amit esténként megpengetett ott, ahun szállást kért. Így érkezett el, arra a helyre, ahol az árkot ásták az elgyötört emberek. Rákezdett arra a nótára, melyet anyjától hallott. Erre egy sovány, megfáradt ember odament hozzá. Erről ismertek egymásra. Az elkeseredett Dósa megátkozta Csörszöt. Dósa átka megfogta Csörszöt. Még azon az éjjel nagy istenitélet idő lett. Mégis dolgoztatni akarta az embereket Csörsz. Lóháton ülve korbáccsal hajtotta őket a munkára. Egy villám agyonűjtötte, úgy, hogy holtan esett le a lóru. Az emberek mindegyike egy lapát földet vetett rá. Így lett a Nagyárok végén a csányi nagy domb. Ezt én is láttam.”

Kóczián Gyula árokszállási jegyző, a Jászárokszállás múltjáról írt munkájában is ismertette a Csörsz mondát, majd a végén hozzáfűzi, hogy: „A Csörsz árkot ásók megmentőjének neve ma is fennáll Jákóhalmán és Dósa elnevezésében.”¹¹ Jákó és Dósa szerepeltetése a mondában – szerintem – utólagos betoldás, és inkább fordítva áll a dolog, azaz a két szóban forgó település már réges-régen fennállt, mikor nevüket megismerésük beépítették a regébe. Hasonló tartalommal közöl Szabó László is a Jász-ság című művében¹² egy Csörsz mondát (szintén árokszállási gyűjtés), mely a következőképpen végződik: „Az apa árkot mondott Csörsz vezérre. Csörszöt még azon az éjjelen villám sújtotta agyon. A nagy árok ásása félbeszakadt Csány alatt. Itt temették el Csörsz vezért. Minden munkás egy szakajtó földet vitt a sírjára. Így keletkezett a csányi domb, amit én is láttam, mert Nagyárkon születtem. Mondják azt is, Csörszöt Jákó ütte agyon. Mikor agyonütötte Csörszöt, az emberek abbahagyták az árok ásását, és az árok mellé telepedtek. Azért nevezik Árokszállásnak a falunkat. Meg az is lehet, hogy azért sok itt a kubicos, hogy tőlük származunk.”

Abban minden változat megegyezik, hogy Csörsznek nem sikerül végigvinni a tervet, az árok ásása valahol (általában Csánynál) megszakad. Ennek oka minden mondában Csörsz váratlan, tragikus halála. A Lipták Gábor által feldolgozott, A megátkozott árok címet viselő mondában az éj és a vihar leple alatt longobárd katonák ölték meg Csörszöt, az avarok királyát.¹³

A mondák változatai abban megegyeznek, hogy az ároknak nem védelmi funkciót szántak, hanem hajózható csatornát akartak kiásni. E néprégében megörökített eseményeknek az általunk ismert történelemben azért annyi alapja van, hogy Kr. u. 568-ban Alboin longobárd király a gepida király, Kunimund ellen az avarok kánját, Bajánt megnyeri segítségül, majd az egyesült longobárd–avar hadak

¹¹ Kóczián Gyula: Jász-Árokszállás multja és jelene. Jászberény, Brünauer Könyvnyomda 1896. 12–14. old.

¹² Szabó László: Jász-ság. Gondolat, Budapest 1982.

¹³ Lipták Gábor: Délibáb. Alföldi regék, mondák, történetek. Móra, Budapest 1966. 5–30. old.

a gepidákat tönkrevették. A nagy csatában Kunimund király is elesett, leányát pedig, a szép Rosemundot Alboin Itáliába fogolyként magával vitte. További érdekesség, hogy a VIII. század elején Gisulf longobard királynak volt egy Radoald nevű fia.

A mondák szerint az árok ásása Ároktónél kezdődött, és a csányi határban végződött. Ebben a kérdésben igazat szólhatnak a mondák, hiszen Ároktó neve azt örökítette meg, hogy az árokrendszer egyik szakasza ott kezdődött, mivel ott volt az árok töve. Jászszági mondáinkban szó sincs ördögökről, meg óriásokról, gigászokról, hanem egyértelműen Csörsz vezér (fejedelem, királyfi, király) személyéhez kötődik az árok létesítése. Abban is megegyezik minden változat, hogy Csörsz vágya nem teljesült, hirtelen, tragikus halála miatt. A második világháború előtt az elemi iskolai olvasókönyvekben is szerepelt a Csörsz monda, lényegében a Tompa Mihály által megénekelt rege nyomán.

Mikor és kik hozhatták létre az árokrendszert?

A „magyar nagyfal” keletkezése egyike a számtalan kérdésnek a jászok, a Jászszág történetével kapcsolatban. Keletkezés helyett azonban helyesebbnek tűnik létrehozást írni, és mérnöki és kétkézi emberi munkáról beszélni, mert az árok, pontosabban az árokrendszer erre utal. Bár számos vélemény ismeretes, száz százalékos biztonsággal senki sem tudja megnevezni az árkot (árkokat) létrehozó népet. Az árokrendszer készítésének időpontját sem ismerjük. A kutatók többsége minimum 1700 évesnek tartja a Csörsz-árkot, biztos, hogy a honfoglaló magyarság már itt találta.

Az egyik leginkább elfogadott nézet szerint a IV. század második felében római mérnökök irányításával a szarmaták hozták létre a védőrendszert. A témával foglalkozók többsége később is hasonlóképpen foglal állást, de újabban az a vélemény került előtérbe, hogy 324 és 337 között, Constantinus római császár idejében épült az árok-, illetve sáncrendszer. Különös azonban, hogy a rómaiak sehol másutt nem alakítottak ki ilyen árok- és sáncrendszert. Miért pont olyan területen hozták volna létre a nagy tudású római mérnökök ezt a rendszert, amely terület soha nem tartozott teljes egészében birodalmukhoz?

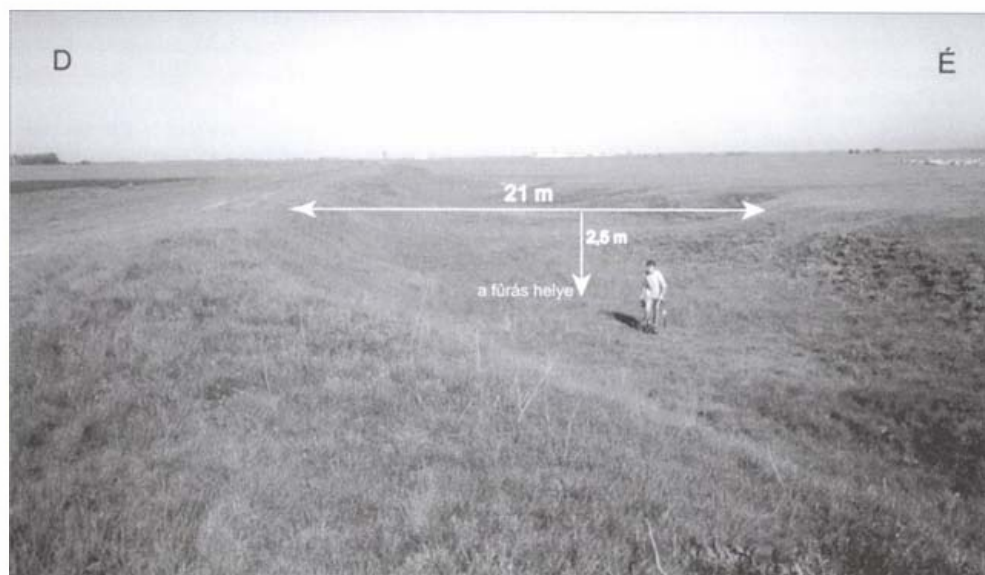
A Sajó–Hernád hordalékkúpot 1996–1998 között geológusok vizsgálták. Az Észak-Alföld legjelentősebben süllyedő területe a Bodrogek, a Jászszág és a Sajó völgy kijárati területe, ahol 15–30 méter mély az üledék réteg. Fúrásokat végeztek és gerendamaradványokat találtak a Csörsz árokban. Szerintük a szarmaták segítségével kiépített többsoros sáncrendszer körülkerítette az Alföldet, elővédként óvta Pannóniát a külső támadásoktól.¹⁴ A Sajó–Hernád hordalékkúpot kelet–nyugati irányban átszelő árkok vízenyős területeket kötötték össze, kiépítésük a könnyebben járható szárazulatokon volt nagy fontosságú, máshol a mocsárvidékek kellő természetes védelmet nyújtottak. Az árkok mélysége 3–5 m volt, szélességük elérte a 20 m-t, a kitermelt földet pedig hegyes karókkal megtűzdelt sáncként halmozták fel a védendő oldalon. Ahol lehetőség nyílt rá, ott mesterséges elárasztással vizet vezettek az árokba, ami gondozás híján később annak gyors feltöltődését okozhatta. Az árkok többsége napjainkra feltöltődött, a látható árkok mélysége sem éri el az eredeti értéket. A száraz árkok ma délen (Ároktótól nyugatra) 4 km hosszan a felszínen is követhetően futnak, északon, az Igrici és Nemesbikk közötti 5 km-es szakasz már jobbra csak feltárásokban mutatható ki.

Mi lehet az igazság az árok körül?

Nem lettünk sokkal okosabbak a töméntelen mennyiségű, egymásnak sokszor homlokegyenest elmentmondó elméletektől, pusztá vélekedésektől, de még a tárgyi, vagy egyéb „bizonyítékokkal” alátámasztott, tudományos alapossággal és szakértelemmel kidolgozott álláspontoktól sem. A legfontosabb kérdés, hogy mikor és milyen céllal hozták létre az árokrendszert? Ezek után azt kell tisztázni, hogy hadászati, katonai, politikai szempontok alapján védműnek készült-e a Csörsz árok, vagy pedig egy olyan társadalom, olyan emberi közösség alkotása, amelyik ismerte a természeti törvényeket, és azok működését figyelembe véve létrehozott egy talaj- és folyóvíz-szabályozó rendszert.

Mivel a témával foglalkozók többsége a harcászati védmű mellett tette le a garast, először ezt a kérdést kell körüljárni. Itt azonban nem kerülhetjük meg azt a problémát, hogy nem egyszerűen árokrendszerről beszélnek a kutatók, hanem árok- és sáncrendszerről. Eddig jobbra csak az árkokkal foglalkoztunk, és nem figyeltünk a sáncokra, pedig ez nagyon érdekes kérdés, hiszen a Délvidéken és az Al-Dunánál tulajdonképpen nem is ároknak nevezik ezeket a létesítményeket, hanem sáncoknak, sőt általában római sáncoknak. *Rómer Flóris* viszont azt írta 1866-ban, hogy a Csörsz árkot nem szabad egy kalap

¹⁴ *Gábris Gyula*: Holocén. Pannon Enciklopédia – Magyarország földje. Kertek. Bp. 2000. 134–137. old.

A Csörsz árok Ároktőtől nyugatra húzódó szakasza (Gábris Gyula: A Sajó–Hernád hordalékkúp geomorfológiai problémái. Egyetemi doktori értekezés, kézirat, Budapest, 68. 1970.)

alá venni a római sáncokkal, mert a Csörsz árok nagyobb. Csak Gödöllő és Mogyoród között 37 átjárója van, Erdőteleknél meg 21.

A sáncokkal teljes zűrzavar van a témával egymásnak homlokegyenest ellentmondóan foglalkozó írásokban. Számos forrás szerint az árokból kihányt föld a Duna-Tisza közén és Székelyföldön is mindenütt a Duna felé, illetve a nyugati oldalon lett felhalmozva. Így vélekedik *Gyárfás István* is.¹⁵ Fodor viszont a védelmi cél mellett tör lándzsát. Azt írja, hogy a déli oldalon volt a töltés, ami a Csörsz és a Kisárok közötti területet védte.¹⁶ Az északi országrészben három árok is húzódik. Ezek lényegében nyugat-keleti irányúak, de mindhárom ároknak vannak északi-déli irányú kiszögellései, nyúlványai, úgy, hogy a mai Jászföldet, a folyóvizekkel együtt teljesen közrefogják. A földhányások azonban mindig az árkok Jászság felőli oldalán vannak. Ez azért is különös, mert többen azon a nézeten vannak, hogy a magasított töltések mindig kifelé, a támadók felőli oldalán helyezkednek el. Ezek szerint az árok készítői saját maguk ellen magasították volna az egyik oldalon a töltést, emeltek sáncokat a saját maguk elleni védelemre. Az sem világos, hogyha egyszer alapvetően nyugat-keleti irányúak az árkok, akkor hogy lehet a nyugati oldalra hányni a kiásott földet?!

Nézzük meg a kérdés másik oldalát is, lássuk, mi a helyzet az árok és a víz kapcsolatával. *Tóth József* rendkívüli földműnek nevezi az Alföld peremén végighúzó árkot, amit a Duna-Tisza közén Csörsz árknak neveznek, a Tiszántúlon pedig Ördögároknak. Szerinte téves az árok elnevezés, mert a kiásott földet töltésnek halmozták fel az árok mellett. Ez egy olyan árok-sáncrendszer, amelynél „a gát a völgyoldalon, az árok a hegyoldalon van.”¹⁷ Az árok hosszát 500 km-re teszi. Ez hozzávetőlegesen 5 millió köbméteres földmunkát jelentett annak idején! A római–szarmata együttműködéssel történt elkészítést találgatásnak nevezi. A tervezést és az építést semmilyen forrás nem említi! A szájhagyományban fennmaradt Csörsz király és Délibáb tündérmeséje nem segít a történéseken. Szerinte semmilyen nyoma nincs annak, hogy védmű lett volna. „A lovas nomádoknak egy ilyen árok és egy ilyen sánc nem jelentett volna lényeges akadályt. Ezt a rendszert nem kóborló népek, hanem egy letelepedett nép hozta létre a történelem előtti időkben. Az építés után ezer évekig élvezték az árkok használatát. Ez a rendszer ma is működik.”¹⁸ „A sáncok ugyanis árvízkor visszaduzzasztják a nagy vízhozamokat a középhegység-

¹⁵ *Gyárfás István*: A jászok története I.-Keckemét 1870. 563. old.

¹⁶ *Fodor* i.m. 50. old.

¹⁷ *Tóth József*: Ősi épített tájak a Kárpát-medencében. Frig Kiadó. Bp. 2007. 70. old.

¹⁸ *Tóth József* i.m. 72. old.

gekből kilépő folyókon, az árok pedig szétvezetik a vizet a tájon. Megtörik az árhullámok erejét, csökkentik a csúcsvízszinteket, a dinamikát, mérséklék az ártéri építmények terhelését, majd maradék nélkül visszavezetik a szétfolyt vizet a folyókba. Ez a rendszer biztosította a lehető legkisebb vízszintingadozást, a nagy, párolgó vízfelületek pedig páradús mikroklímát teremtettek. „Egyazon rendszer részei voltak, az üzemelő fokokkal. Mindezt úgy valósították meg, hogy nem korlátozták a folyót, nem végeztek felesleges munkákat, és nem vártak többet a környezettől, mint amennyit adni tudott, és kizárólag a szükségletüket vették ki. Mindezt a maga módján, erőlködés nélkül. Zseniális rendszer!”¹⁹

Nem végső érvként idézem Illyés Gyulát, aki szintén megemlíti Szerelem című versében a híres-nevezetes Csörsz árkát, de a művész, a zseni érzékeny lelkével megérezhette, hogy nem védműről, hanem a vízzel összefüggő létesítményről van szó a Csörsz árok esetében: „Habzó új Csörsz-árkán / Erjedő vidékek”-ről ír.

Számtalan vélemény van, és még az is lehet, hogy mindegyik igaz, mert az árokrendszer egyszerre, vagy az adott helyzettől függően lehetett vízsztabszabályozó, öntözőcsatorna, védelmi vonal, szárazföldi és vízi közlekedési útvonál. Számomra az a leginkább elfogadható és legésszerűbb magyarázat, hogy az árokrendszer eredetileg vízműként épült, majd később egy részét védműnek, gypűnek, határjelzőnek, töltését pedig útként is használhatták.

Mi a teendő?

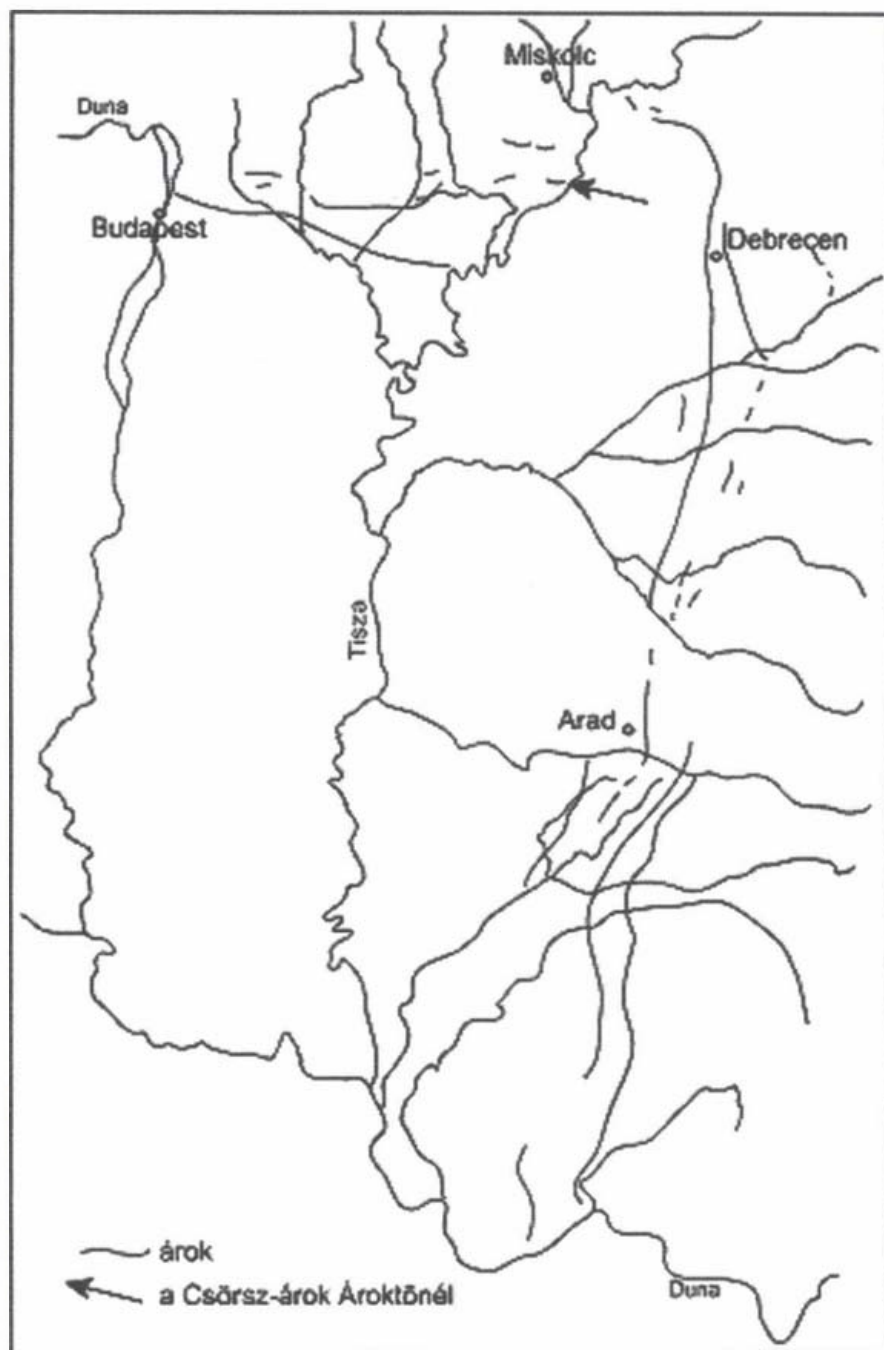
Árokszállítás elsősorban a Csörsz árkáról híres, nevét is innen kapta. Tudjuk, hogy amit mi Csörsz árkának hívunk, az valójában nem egy árok, hanem hatalmas árokrendszer, illetve annak egy része, szakasza. Ez a gigantikus árokrendszer csak a kínai nagyfalhoz, a piramisokhoz és a Nazca fennsík ábráihoz mérhető, mint emberi teljesítmény. Az árokrendszer egyik, méghozzá a leghíresebb része – hála Tompa Mihálynak – a miénk, árokszállásiké. Ez a településünket keresztvező árok, ami Ároktő és Csány között húzódik, – a termálvizet leszámítva – Árokszállítás legrégebb és legjelentősebb kince, ami azonban egyáltalán nincs kihasználva. Erre írta a közelmúltban elhunyt *Kunszabó Ferenc*: Tőprengés a jázkos eredetéről című cikkében,²⁰ a következőket: „*vehetném a kínai forrásokat, hol mind a hunok, mind az avarok bőven szerepelnek, s innen már csak egy könnyed és szinte észrevétlen lépés volna párhuzamot vonni a Kínai Fal és a Kárpát-medencei árokrendszer között, mikhez hasonló típusú és méretű, jelenlegi tudomásunk szerint a világon sincs...*”. *Ha ez a védműrendszer Európa bármely más pontján lenne, az ottani történészek könyvtárra menő irodalmat hoztak volna össze róla, a régészek minden ízében feltárták volna, miközben a társadalom a nagy részét helyreállítja, és az idegenforgalmi irodák évente bel- és külföldi turisták millióit viszik oda. De ebben az esetben a magyar történészek, régészek, építészek is bőven foglalkoznának vele, a fordítók lelkesen ültetnék át magyarra a róla szóló vaskos értekezéseket, magazinjaink riportsorozatokban ismertetnék, s a televízió vagy megvásárolná az ilyen tárgyú ismertető filmeket, vagy maga küldené ki stábjait – vagyis ebben az esetben minden magyar emberfia részletes és gondos képet kapna arról, hogy X vagy Z országban milyen magas fokra jutott a civilizáció, már évezredekkel ezelőtt.*”

Az árok népszerűsítésével – szerintem – fejleszthetnénk Árokszállítás idegenforgalmát. Évente meg lehetne rendezni a Csörsz árok menti települések találkozóját, amin Ároktőtől Csányig vennének részt az érintett települések. A találkozó során tudományos konferenciát is lehetne rendezni a Csörsz árkáról, meg vetélkedőt az árokmenti települések között, például abban a tekintetben, hogy melyik település színjátászoí tudják a legjobban előadni a Csörsz árok mondáját. Szavalóversenyt is lehetne rendezni, melyik település képviselője tudja legszebben elszavalni Tompa Mihály regéjét, de természetesen más, idevonatkozó irodalmi alkotást is elő lehetne adni. Bízom benne, hogy összefogással sikerülhet olyan hagyományteremtő rendezvényt összehozni, amely egyrészt anyagi előnyöket teremtene a helyi vállalkozóknak, másrészt erősítené az árokszállási polgárok kötődését lakóhelyükhöz.

Sajnálatos, hogy Árokszálláson meghiúsult (bízom benne, hogy csak egyelőre) a Csörsz-szobor felállítására vonatkozó elképzelés. A Csörsz kultusszal ugyanis növelhetnénk városunk egyéni jellegét, vonzerejét, mint például Koppenhága a sellővel, vagy Brüsszel a pisilő kisfiúval, Prága Svejkkal vagy doktor Fausttal, a románok Drakulával, a svájciak Tell Vilmoossal, az angolok Robin Hooddal, Sherlock Holmes-sal és így tovább. Csörsz vezér nevét jelenleg csak egy viszonylag kis utca és egy civil egyesület, a „Csörsz vezér Galamb, Díszmadár és Kisállattenyésztők Egyesülete” viseli. A második világhá-

¹⁹ *Tóth József* i.m. 73. old.

²⁰ *Életünk* 1979. 4. 290-295. old.

A Csörsz-árok futása az Alföld peremén és elhelyezkedése a Sajó–Hernád hordalékkúpon (Garam & Patay & Soproni [1983] nyomán

(Gábris Gyula: A Sajó–Hernád hordalékkúp geomorfológiai problémái. Egyetemi doktori értekezés, kézirat, Budapest, 68. 1970.)

ború előtt még volt egy Csörsz Vezér Szállónk. Az 1905-ben épült, egyemeletes szálloda a Fötéren, Árokszállás legfrekvenciáltabb helyén működött. Hat vendégszobával, az emeleten bálteremmel, a földszinten a Nagyfogadóval tökéletesen megfelelt a kor igényeinek, az abban az időszakban elvárható színvonalnak. Az egykor szebb napokat látott épület ma is ott áll a Fötéren, és arra vár, hogy újra régi fényében ragyoghasson.

Mielőbb védetté kellene nyilvánítani a Csörsz árok meglévő szakaszait Nagyárkon, az ágói út kanyarulata előtt és a Gyöngyös patak Visznek alatti kanyarulatánál. Mezőkeresztesen például már 1951-ben védetté nyilvánították a Csörsz ároknak a települést érintő szakaszát. Gödöllőn a város és Valkó közötti Csörsz árok szakasz széles körben történő megismertetését tervezik figyelemfelkeltéssel, előadásokkal, kiállításokkal, esetleg történelmi játékokkal. „A köztudatba való bevonása azért fontos, mert a gödöllőiiek többsége sem ismeri a gödöllő–valkói szakaszt, így jelentős történelmi emlék merül feledésbe.”²¹ Szintén a világhálón találtam a következő hírt: „Az Országjáró Alapítvány támogatásával Csörsz-liget kialakítása, a mondabeli Csörsz király által ásott Csörsz árok emlékhelyé avatása az Ároktői Helységpártoló Egyesület működésével jött létre. 1999. augusztus 21-én avatták fel a Csörsz-ligetben a rózsalugast, amelyen a felfuttatott kétszínű rózsza Csörsz királyt és Délibábot (Rád király leányát) jelképezi.”

*„Az ároknak tövénél
Ároktő most is áll
Borsodban, a Tiszának
Füzlepte partinál.
S a hely, hol véget ére,
Néptől megszállva lőn,
Épülvén Árokszállás
Az áldott sík mezőn.”*

Tompa Mihály csodaszép regéjének utolsó négy sorát Jászvidék című városi lapunk mottójává kellene tenni, minden szám címlapján szerepeltetni kellene.

Ezekkel a gondolatokkal, ötletekkel természetesen nem merítettem ki a lehetőségek tárházát. Bizom benne, hogy a város vezetése, a civil szervezetek, a vállalkozók és Árokszállás minden lakosa felismeri az eddig kiaknázatlan lehetőséget, és összefogással sikerül településünk javára hasznosítani ezt a régimúltból öröklött hagyott kincset, a Csörsz árkát.

Földi József

Johann Karl Schuster üvegesmester feljegyzései Sopronról a XIX. századból

Vaskos kötetbe foglalt német kézirat hever, félig-meddig elfeledve, az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában. Az üvegesmester fia a Magyar Nemzeti Múzeumnak adta el 1896-ban. Ott vette kezébe Csatka Endre, a soproni helytörténetírás meghatározó személyisége, s adott hírt róla újságcikkben, 1923-ban. Pukánszky Béla már mai helyén foglalkozott vele. Értékelése a Deutsch-Ungarische Heimatblätterben jelent meg 1932-ben. Létezésének bizonyossága hozzám a Soproni Szemle 1957-beli közleménye révén jutott el. Ennek szerzője Juhász Helga, aki külön felhívta a figyelmet a krónikaszerű részek értékeire. Itt-ott a margókon található színes ceruzavonalak jelzik, hogy lehetett még egy-két, számomra névtelen érdeklődő is az évtizedek folyamán. Ez a megállapításom azonban nem az eredeti alapján fogalmazódott meg bennem, hanem a 2008 végén tulajdonomba került, 7 CD terjedelmű, digitális fotómásolat levetésekor.

Mi lehetett ennek az érdektelenségnek az oka? Kétfélét tudok elképzelni: az egyik a külső. Az írás „götbetűs”, méghozzá meglehetősen csúnya és apró, több toldással, sorok közé, vagy a ceruzával meghúzott kereten kívülre, margóra szorulva. A másik: Gamauf Teofilnak a híres, tudós lelkesnek árnyé-

²¹ Harkányiné Székely Zsuzsanna–Benő Dávid–Prunner Andrea–Katona Andrea: A Csörsz-árok térinformatikai feldolgozása, 2. oлд. (2008. február 03. Internet)